

Kutatási beszámoló. Domus szülőföldi ösztöndíj pályázat 2023: Temesvár multikulturalitása és fénye – a kulturális főváros tükrében¹

MAGYARI SÁRA

egyetemi docens

Partiumi Keresztény Egyetem

Bölcsészettudományi és Művészeti Kar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
saramagyary@yahoo.com

In 2023, Temesvár was one of the European Capitals of Culture. The program series, planned for 2021, was postponed at the city's request due to the pandemic. At the time the city was awarded the prestigious title, two keywords were incorporated into the program series: multiculturalism and light. The European Capital of Culture program in Temesvár provides an excellent platform for linguistic, semiotic, anthropological, and intercultural studies. We examine the linguistic landscape, events, and visual presentation (posters, social media platforms, PR materials, etc.) of the cultural programs with an interdisciplinary approach through language and other semiotic signs. This allows us to explore multiculturalism and light motifs in a multidimensional way. Our research focuses on the following questions: (a) What are the means of ethnicity, religion, language, and other forms of coexistence in the events and their representations (posters, media, website, etc.) of the European Capital of Culture? (b) What tools play a role in creating the multiculturalism of the program series? (c) How do linguistic features appear in events? (d) How do the light effects and lighting motifs reflect the city of the firsts? (e) How is the much-publicized multiculturalism of Temesvár reflected by the linguistic landscapes of the districts where the European Capital of Culture events take place?

Keywords: *Temesvár, European Capital of Culture, linguistic landscape, multiculturalism*

Kutatásunk témaválasztását az indokolta, hogy 2023-ban Temesvár Európa egyik kulturális fővárosa volt. Ennek a benyújtott pályázatnak pedig két fontos kulcsszava volt: a *multikulturalitás* és a *fény*. Vizsgálódásaink arra vonatkoztak, hogy a sokat hivatkozott temesvári multikulturalitás hogyan jelenik meg, egyáltalán megjelenik-e az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) programban, illetve a fénymotívum milyen összefüggésekben jelenik meg, és hogyan reflektál, ha egyáltalán reflektál a város hagyományaira. Ehhez egyszerre vettük górcső alá a kinti és a benti város megmutatkozását: a kinti

¹ Kutatásvezető Magyarai Sára, tag Czégé Réka.

térben található plakátokat, hirdetőket, reklámokat stb., a különböző intézmények belső tereiben található szövegeket és honlapokat, Facebook- és Instagram-oldalakat, egyéb online felületeket, ahol külön vizsgálati szempont volt a multikulturális elemek megjelenése, a programok nyelvi tájképe, illetve a fénymotívum megjelenésének értelmezése. A vizsgálódások során kettős nézőpontot érvényesítettünk: egy belső és egy külső nézőpontból közelítettünk a témához. A belső nézőpont az itt élő kutató szemszögéből figyelt, aki aktív résztvevő magatartással nemcsak szemlélődő kutató, hanem a város programjaiba is bekapcsolódó szervező. A külső nézőpont a Temesvárra látogató turista szemüvegén keresztül kutat. Mindkét nézőpontra jellemző, hogy a kisebbségi helyzetben élő magyar értelmiségi magatartás felől is közelítenek a témához.

Jelen kutatás folytatása a 2017/2018-ban megkezdett *Temesvár, a multikulturális nagyváros – mítosz és valóság* c. vizsgálatnak, melyet szintén az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj pályázat támogatásával valósítottunk meg. Ezért többször használjuk annak a kutatásnak az eredményeit, viszonyítunk az akkori adatokhoz, illetve az összegzésben összevetjük a két kutatás végső eredményeit.

Történelmi keret és fogalomértelmezés

A város múltbéli multikulturalitása megkérdőjelezhetetlen, hiszen 1716-ban, mikor Savoyai Jenő felszabadította Temesvárt a török elnyomás alól, akkor ortodox, katolikus, muzulmán és zsidó vallású embereket talált a városban, nemzetiségi hovatartozásukat véve alapul pedig, román, szerb, görög, német, magyar, bolgár, zsidó, spanyol ajkú volt a lakosság (Baróti 1893). Az 1800-as években már kéttannyelvű iskolák működtek a városban, kétnyelvű volt például az ortodox mise: szerb és román. Az iskolai oktatás deklaráltan hirdette az egymás megértését, békére, toleranciára nevelt, fontos értéként hangoztatta az egyenlőséget és barátságot. Ha csak az oktatás-stratégiai dokumentumokat vizsgáljuk és a történelmi feljegyzéseket, akkor is kitűnik: a városnak multikulturális identitása volt.

Ez az egymásmellettiesség azért is működhetett Temesváron példaértékűen, mert a különböző vallási és etnikai csoportoknak volt közös célja: a gazdasági, a technikai, a műszaki fejlődés, azaz a jólét megteremtése (Neumann 1997). A kommunista diktatúra legnehezebb éveiben, az 1980-as években ugrásszerűen megnőtt a németek és magyarok politikai alapú „elvándorlása”. Evvel párhuzamosan folyt a betelepítés: románok jöttek Olténiából, Moldvából.

Temesvár mai vallási és etnikai képét befolyásolta az 1990-es évek közepén meginduló belső migráció, melynek gazdasági okai vannak: a jólét, a

nyugati város nyitottsága vonzza a más régióbeli lakosokat is. A zömével román emberek mellett, egyre többen jönnek a székelységből is. Ezeknek a közösségeknek pedig egyik alapvető jellemzője az egy nyelvűség és egy kultúrájúság.

A *multikulturalitás* a Romániai Magyar Lexikon (RML) meghatározása alapján azt jelenti, hogy el kell ismerni a nem domináns kultúrák létét is, deklarálni kell ezek egyenlőségét a domináns kultúrával, továbbá lehetővé kell tenni a nem domináns kultúra jelenlétét, tükröződését a nyilvános térben, például a nyelvhasználat, vallásgyakorlás, szokásmegélés által. Mindezek függvényében úgy tűnik, hogy a multikulturalitás normatív jellegű: az együttélés minimuma.

A *fény* mint emberi szemmel látható sugárzás, energia jelentésű elsődlegesen, átvitt értelemben viszont a tudás, az élet, a megismerés, az igazság, a szellemi tevékenységek, értékek jelképe. Kutatásunk témája, hogy Temesvár mint kulturális főváros, hogyan jeleníti meg, hogyan értelmezi interdiszciplináris megközelítésben a programsorozatban a multikulturalitást és a fényt.

A kutatás kérdései

Vizsgálati szempontjaink a következő kérdésekre irányultak: (a) milyen etnikai, vallási, nyelvi és egyéb egymásmellettiességre utaló kifejezőeszközöket találunk a kulturális főváros programsorozat rendezvényeiben és ezek megjelenítéseiben (plakát, média, honlap stb.)? (b) Melyek azok az eszközök, amelyek szerepet játszanak a programsorozat multikulturalitásának létrejöttében? (c) Hogyan jelennek meg a nyelvi tájképelemek a programsorozatban? (d) A fényjátékok és a fény motívumai hogyan reflektálnak a legek városára? (e) Azoknak a városrészeknek, ahol az Európa kulturális fővárosa programok zajlanak, a nyelvi tájképe mi módon tükrözi a település sokat hirdetett multikulturalitását?

Munkánk célja többre tű volt: konkrétan Temesvár, az Európa kulturális főváros programsorozat multikulturalitásának és fénymotívumának interdiszciplináris megközelítésű kutatása, mely a nyelven és az egyéb, szemiotikailag értelmezhető jeleken (színek, formák, elhelyezések stb.) keresztül vizsgálódásokat tette lehetővé. A programsorozat, a városrészek nyelvi tájképének, illetve megjelenítések (plakát, média, honlap stb.) szemiotikai alapú kutatására vállalkoztunk az offline és az online térben egyaránt. Általános célunk pedig az volt, hogy a kutatásban részvevő fiatal kolléga szakmai együttműködését segítsük elő, továbbá az is célunk volt, hogy interdiszciplináris kutatói megközelítéseket támogassunk, kezdeményezzünk.

Feladataink a következők voltak: (a) temesvári terepkutatás; (b) a térhasználat (centrum–periféria; nemzeti és vallási alapú elkülönülés), hatalmi játsz-

mák, vizuális és auditív jelek, egyéb építészeti jelek értelmezése; (c) rendezvények megjelenítési felületein a nyelvi tájkép feltérképezése; (d) városrészek nyelvi tájképének rögzítése (fényképezés); (e) interjúk kutatások készítése (nem reprezentatív jelleggel megkérdezni szervezőket, résztvevőket, turistákat, előadókat stb.) (f) szakirodalom tanulmányozása (levéltározás, könyvtározás).

A kutatás módszertana

Az interdiszciplináris vizsgálódás többfajta kutatási módszert is igényelt: (a) fényképes terepkutatást végeztünk a városban, illetve különböző kulturális intézményekben, továbbá honlapokat, Facebook- és Instagram-oldalakat, Twitter és YouTube felületeket vettünk górcső alá, így 916 fényképet rögzítettünk. (b) A fényképes korpusz értelmezéséhez, főként a multikulturalitással kapcsolatosan szükséges volt mélyinterjúk kutatásokra is, melynek összideje 4 óra 12 perc, az interjúalanyok a rendezvényszervezők (4), újságírók (4), tanárok (3), műfordítók (2) voltak. (c) A jelfolyamatok leírása, értelmezése és komparatív összevetése képezte a következő kutatási módszert, (d) majd a publikált adatok másodelemzése. Mindeközben figyeltük a sajtóban és médiában megjelenő híreket is, különös tekintettel azokra a tudósításokra, riportokra, amelyek rendszeresen tájékoztatnak az EKF programozatról.

Az eredmények

A nyelvi tájképelemek és az elhangzott szövegek (beszédek, előadások stb.) vizsgálatán keresztül kimutatható, hogy a mai Temesvár multikulturális jegyeket mutat. A négy nyelvű város képe vizuálisan megmutatkozik, sőt, jó arányokat mutat, ha az országos szabályozáshoz viszonyítunk. Ha a helyi (magyar) kisebbség igényeit vesszük alapul, akkor láthatóan nem felel meg az elvárásoknak, hiszen a város évek óta készült az EKF-programra, és gyakran hangoztatta a multikulturális helyzetét, ugyanakkor a látható nyelvhasználatban a hivatalos rendezvények esetében ez nem köszön vissza.

A hangzó nyelv esetében – kivéve a megnyitót, ahol a polgármester a kisebbségek nyelvén is megszólalt, a román nyelv dominált, gyakran fordítottak angol nyelvre eseményeket vagy eleve angolul zajlottak. Ugyancsak a megnyitón többször történt utalás a város multikulturalitására, illetve multikulturális történelmére, nyelvi és kulturális diverzitására. A kisebbségi szerveződések rendezvényei használták ugyan a saját nyelvüket, de ennek lenyomata nem jelent meg a főszervező, támogató iroda nyilvános kommunikációjában.

A multikulturalitást hangsúlyozták azok a rendezvények, amelyek például mozgattak kisebbségi szerveződések is, de ilyenkor a közös nyelv vagy a román, vagy az angol volt. Gyakori, hogy míg a kisebbségi rendezvényeket fordították románra és angolra, addig a román vagy angol nyelvűeket nem fordították egyik kisebbség nyelvére sem.

Temesváron több vallási felekezet is működik. Ezek a magyar (református, római katolikus, baptista, evangélikus) gyülekezetek, illetve a németek (római katolikus, evangélikus), valamint a szerbek (ortodox). A tavaly több rendezvényt is kihelyezett az EKF-program például felekezeti intézményekbe, templomokba. Ezeknek a rendezvényeknek a látható és hallható nyelvhasználatára szintén kétnyelvű volt: román és angol.

A nyelvi tájkép kutatásába, vizsgálatába való elmélyülésre igyekeztünk felhívni a figyelmet mindvégig közérthetőségre törekedve, és fontos szempontként határoztuk meg a kulturális turizmus oldaláról történő közelítési módot: az idelátogató idegen érzékeli-e, látja-e a város sokat hangoztatott multikulturális jellegét, a hivatalos programirodák működtetik-e nyelvi szinten is.

A multikulturalitásra építő EKF-program nyelvhasználatát vizsgálva fontos szempont volt a helyi közösségek igénye. Nem reprezentatív interjúk kutatást is folytattunk megkérdezve magyar kisebbség képviselőit, hogyan értékeli a kulturális főváros nyelvhasználatát. Egyértelműen az elégedetlenség jelent meg. Nehezményezik, hogy a magyar rendezvények az év első felében nem kaptak támogatást, illetve, hogy a projektiroda nem tette láthatóvá a magyar nyelvű rendezvényeket annak ellenére, hogy támogatója volt.

A nyelvi tájképelemek vizsgálatán keresztül kimutatható, hogy az EKF programsorozat multikulturális jegyeket mutat. De a négy nyelvű város képe vizuálisan nem mutatkozik meg, inkább a kétnyelvűség dominál, amelyből az egyik az államnyelv (román), a másik egy nemzetközi használatú (angol). Ha a helyi (magyar) kisebbség igényeit vesszük alapul, akkor láthatóan nem felel meg az elvárásoknak.

A város feltérképezése során kettős nézőpontot érvényesítettünk: egy külső és egy belső szempontrendszer alapján vizsgáltunk. A külső szempont az idegen idelátogató, a kulturális turizmus felől közelít a kérdéshez, hiszen kutatásunk alappillére az a multikulturalitás, amely hívószava volt annak a pályázatnak, amelyben a város elnyerte a rangos címet, hogy 2021-ben EKF legyen, viszont a járvány miatt a rendezvénysor átkerült 2023-ra.

A belső nézőpont egyrészt az ország törvényi keretét vette alapul, a deklarált nyelvi jogokhoz viszonyítottunk elemzésünkben, másrészt figyelembe vettük a magyar közösség elvárásait is, illetve az irányadó szempont a hivatalos szervezők felőli megközelítés volt. Ebből a szempontból ellentétes képet mutat a város: az országos szabályozáshoz viszonyítva fölülteljesít

a település a látható nyelv használatában, hiszen vannak többnyelvű feliratok (magyar, német, angol és román). Viszont a multikulturalitás RML szerinti elvárható minimuma nem teljesül a főszervezők irányából. Valamint a magyar közösség elvárásaihoz képest is alulteljesítésről beszélhetünk, hiszen bár anyagilag támogatja a város a kisebbségi rendezvényeket, de nem teszi őket láthatóvá.

A fénymotívumokat véve górcső alá úgy tűnik, hogy van egy nagyon erős nyelvi megmutatkozása a fénynek: különböző szlogenekben, szövegekben kerültek elő a EKF-programokban. Előfordult az is, hogy a lexéma értelmezése is elhangzott mint a remény és a jövő szinonimája, vagy mint az isteni teremtés fényeként értelmezve.

A fényjátékok, az utcai megvilágítások, a fényfesztivál, a gáz- és közvilágításra történő utalások konkrét, elsődleges jelentésben használták a fénymotívumot, míg a legek városának elsőségei az emberi tudás, az újítás, az összefogás jelentést gyarapították, amikor az első villamosokat, a hajózható Begát és az ezekhez kapcsolt rendezvényeket vettük górcső alá. Bolyai kapcsán a fény mint kutatás, tehetség, multidiszciplinaritás, polihisztorság került elő – szintén a metaforikus jelentések sokszínűségét gazdagítva. Ebbe a sorba illeszkedik a *forradalom szikrája* szintagma is, mely a szabadságot, a lázadást, a változást hozta el, így szintén többletjelentéssel bír a fény lexéma.

A nem nyelvi jelek közé kerültek a fényábrázolások: itt a színbeli, formabeli, égitestekkel való összekapcsolások jeleit értelmeztük. Megállapítható, hogy következetesen használják az EKF-programok a sárga színt és ennek variánsait, a Nap-ábrázolásokat, a kör és sugarak megjelenítését, mintegy utalva rá: Temesvár a fény városa, a lehető legtöbb és legágabb jelentésekkel.

A külső szempontú kutató általános tapasztalata szerint bár a kulturális főváros két kulcsszava a *multikulturalitás* és a *fény*, ezek jelenlétére nem igazán fektettek hangsúlyt a szervezők. A főváros és rendezvényei nyelvi képét vizsgálva megállapítható, hogy a megszervezett események, a reklámok, feliratok, információk nagyrészt a román ajkú lakosságot célozzák meg. Mindössze a megnyitó reklámplakátját említhetjük multikulturális felhívásnak, hiszen ez még hét különböző nyelven szólt a befogadóhoz. Ezután a plakátok, hirdetések, reklámok domináns részét vagy csak román nyelven, vagy román és angol nyelven lelhetjük fel. Nagyon kevés kivételt fedezhetünk fel, sőt, ezek nagy része csak elvétve használ más nyelvű szavakat. A magyar közönség számára a Székely László kiállítást emelném ki, amely a magyar feliratokkal és címekkel erős kivételt képez, de közvetve kapcsolódik az EKF programhoz, hiszen magyarok szervezték.

A fény motívuma bár sokszor megjelenik, ez inkább csak a logóban és néhány plakáton keresendő – habár az ott használt stilizált Nap az év eleje óta lassan-lassan kikopni látszott, vagyis egyre kevesebbszer használták.

Jelen kutatási eredményeinket összevetettük a 2017/2018-as vizsgálódások eredményeivel. Akkor az volt a kiindulókérdés, hogy Temesvár multikulturális város-e, hogy akkor valóságos volt-e a többnyelvűség és többkultúrúság ezen a vidéken. A kutatás azt bizonyította, hogy látszatában (nyelvi tájképelemek, sírfeliratok) valóban multikulturális településről volt szó. Az a fajta együttélési forma, amely a több nyelv és kultúra ismeretére alapult, történetileg kimutatható ugyan, de az akkori város két különböző nyelvű és két különböző kultúrájú (dominánsan román és szórványosan magyar), mert a kétnyelvűség szociolingvisztikai minimuma sem valósult meg.

A mostani kutatás mintegy ellenőrizte az akkori felvetéseket, eredményeket és azt tapasztaltuk, hogy a város multikulturalitása mítosszá alakult. Többször hivatkoztak rá mint múltbéli valóságra, s az adatok most azt bizonyítják, az EKF-programokat a románságnak, a románul (jól) beszélőknek címezték, esetleg az idelátogató külföldieknek, akik az angolt jól beszélik. S bár anyagi támogatásban részesültek az év második felében a kisebbségek nyelvén szervezett rendezvények, de ezek nem voltak felvállalva, promoválva a főszervezők által vagy semmilyen mértékben sem, vagy csak egy-egy gondolat erejéig, míg a többségnek szóló román vagy angol nyelvű rendezvények nagy reklámot kaptak úgy az online térben, mint az offline-ban is.

Felhasznált szakirodalom

- Bárdi Nándor (szakm.v.) é. n. *Romániai Magyar Lexikon*. Transzindex.
<http://lexikon.adatbank.transindex.ro/?link=impresszum> (2023. 11. 3.)
 Baróti Lajos 1893. *Adattár Dél-Magyarország XVIII. századi történetéhez*. Temesvár.
 Neumann Victor 1997. *Identități multiple în Europa regiunilor. Interculturalitatea Banatului*. Hestia Kiadó, Temesvár.

Források

- TVR megnyitó: <https://www.youtube.com/watch?v=7MFEGwRM1xU>
<https://timisoara2023.eu>
<https://centruldeproiecte.ro>
<https://www.facebook.com/centruldeproiectetimisoara>
<https://www.instagram.com/centruldeproiecte>
https://twitter.com/i/flow/login?redirect_after_login=%2FTimisoara_2023
<https://www.youtube.com/Timisoara2023>
<https://www.instagram.com/2023.timisoara/>
<https://www.facebook.com/2023timisoara>